

ks. Paweł Mąkosa, Lublin-Radom

PSALM 16 A IDEA ŻYCIA WIECZNEGO W STARYM TESTAMENCIE

1. Wprowadzenie

Księga Psalmów od wieków zachwyca swoją głębią i poetyckim pięknem. Z tego względu bardzo często stawała się przedmiotem badań starających się uchwycić jej najgłębsze przesłanie. Wśród bogactwa teologicznego Psalmów wydaje się być również idea życia wiecznego, a nawet pierwsze przesłanki wiary w indywidualne, pośmiertne szczęście człowieka z Bogiem. Powszechnie przyjmuje się, że idei indywidualnej nadziei na szczęśliwą wieczność można doszukać się w Psalmach 16, 49 i 73. Niniejszy artykuł stanowi próbę przybliżenia tej problematyki poprzez szczegółową analizę pierwszego z nich – Psalmu 16. W tym celu najpierw zaprezentowany zostanie tekst Psalmu i wyjaśnione zostaną kwestie literackie, następnie przeprowadzona zostanie szczegółowa egzegeza Psalmu oraz przybliżona teologia tego biblijnego utworu.

2. Tekst Psalmu 16

Ustalenie oryginalnego tekstu hebrajskiego Psalmu 16 jest niezmiernie skomplikowane. Trudności te związane są przede wszystkim z niejasnością zachowanych tekstów. Ponadto istnieją rozbieżności pomiędzy tekstem masoreckim a Septuagintą, uważane głównie w wersecie 3 i 10. Aby przeprowadzić szczegółową analizę Psalmu 16 zostanie najpierw przedstawiony jego tekst według najbardziej rozpowszechnionego tłumaczenia w Polsce, tzw. „Biblii Tysiąclecia”¹:

- 1. Miktam Dawidowy.
Zachowaj mnie, Boże, bo chronię się u Ciebie,*
- 2. mówię Panu: „Tyś jest Panem moim;
nie ma dla mnie dobra poza Tobą”*
- 3. Ku świętym, którzy są na Jego ziemi,
wzbudził On we mnie miłość przedziwną!*

¹ *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych opracował zespół polskich biblistów pod redakcją Benedyktynów Tynieckich. Biblia Tysiąclecia. Pallottinum: Poznań 1989 (wydanie 4). Poszczególne wersety, szczególnie istotne dla podejmowanej problematyki podane zostaną również z innych krytycznych tłumaczeń.*

4. *Ci, którzy idą za obcymi [bogami],
pomnażają swoje boleści.
Nie wylewam krwi w ofiarach dla nich,
imion ich nie wymawiam swoimi wargami.*
5. *Pan częścią dziedzictwa i kielicha mego:
To właśnie Ty mój los zabezpieczasz.*
6. *Sznur mierniczy wyznaczył mi dział wspaniały
i bardzo jest mi miłe to moje dziedzictwo.*
7. *Błogosławię Pana, który dał mi rozsądek.
bo nawet nocami upomina mnie serce.*
8. *Stawiam sobie zawsze Pana przed oczy,
nie zachwieję się, bo On jest po mojej prawicy.*
9. *Dlatego się cieszy moje serce, dusza się raduje,
a ciało moje będzie spoczywać z ufnością,*
10. *bo nie pozostawisz mojej duszy w Szeolu
i nie dozwolisz, by wierny Tobie zaznał grobu.*
11. *Ukażesz mi ścieżkę życia,
pełnię radości u Ciebie,
rozkosze na wieki po Twojej prawicy.*

3. Zagadnienia literackie

Wielką trudność w analizie Psalmu 16 nastęrcza ustalenie gatunku literackiego², znajomość którego jest niezmiernie ważna dla właściwej egzegezy utworu. Tytuł psalmu nie daje odpowiedzi na to pytanie, bowiem ten sam tytuł „miktam”, mimo różnic gatunkowych, posiadają także Psalmu od 56 do 60. Najprawdopodobniej wyraz ten wywodzi się od słowa „ketem” i oznacza „złoto” Utwory opatrzone takim tytułem prawdopodobnie traktowane były więc jako „złote poematy”, co wskazywałoby z kolei na przypisywanie im wielkiej roli³. Inni tłumaczą to samo pojęcie jako „napis na kamieniu”, „napis złotymi literami” lub od słowa „kotam” (ukryć), jako „pieśń ukrycia”, pieśń mówiącą o oddaniu się pod opiekę Bożą⁴

² A. Strus. *Śpiewajcie nam pieśni Syjonu*. W: *Pieśni Izraela*. Red. J. Frankowski. Warszawa 1988 s. 105-107 podaje propozycje podziału Psalmów, ze względu na gatunek literacki, dokonane przez kilku bardziej znanych współczesnych biblistów takich jak: H. Gunkel, H.J.Kraus, G. Castellino, C.Westerman, M. Mannati, L. Jacquet, L.Sabourin, S.Łach. Dla przykładu: H. Gunkel wyodrębnił dwie grupy, z których każda zawiera pięć rodzajów literackich. Gatunki większe: 1. Hymny, 2. Lamentacje jednostki, 3. Lamentacje narodu, 4. Psalmu dziękczynne jednostki, 5. Psalmu królewskie. Gatunki mniejsze: 1. Pieśni pielgrzymów, 2. Psalmu dziękczynne Izraela, 3. Psalmu historyczne, 4. Psalmu o Prawie, czyli Objawieniu, 5. Psalmu liturgiczne. Niniejsze opracowanie respektuje w tym względzie poglądy S. Łacha.

³ Zob. S. Łach. *Księga Psalmów. Wstęp – Przekład z oryginału – Komentarz, Ekskursy*. (PST VIII/2) Poznań 1990 s. 46.

⁴ Zob. J. W. Rosłon. *Zammeru maskil. Filologiczny komentarz do Księgi Psalmów za słownikiem hebrajsko-polskim, łacińskim oraz konkordancją i zarysem reguł gramatycznych*. T.2. Warszawa 1985 s. 400-403.

St. Łach⁵ wyróżnia następujące gatunki literackie psalmów: hymny, lamentacje, dziękczynienia, psalmy królewskie oraz psalmy dydaktyczne, a wśród tych grup umieszcza mniejsze jednostki, ściślej określające gatunek. Według tego klucza Psalm 16 został zaliczony do psalmów ufnościowych jednostki, które to psalmy stanowią podgrupę lamentacji. Wielu uczonych odmawia jednak temu utworowi miana psalmu ufnościowego i traktuje go jako klasyczny obraz lamentacji, modlitwę ciężko chorego, proszącego Jahwe o powrót do zdrowia oraz uniknięcie przedwczesnej śmierci⁶. Najczęściej o przypisaniu temu psalmowi danego gatunku literackiego decyduje sposób rozumienia wiersza 10⁷. Z tego powodu wiersz ten zostanie poddany szczegółowej analizie w dalszej części artykułu.

Równie dyskusyjne jest ustalenie autorstwa i czasu powstania Ps 16. Starsze komentarze do Księgi Psalmów przypisywały jego autorstwo w sposób jednoznaczny Dawidowi, argumentując tę hipotezę formą tytułu, przekonaniem świętych Piotra i Pawła (Dz 2,25-28; 13,35), stanowiskiem Papieskiej Komisji Biblijnej⁸, a także dostrzegając przesłanki za autorstwem Dawida w krytyce wewnętrznej tekstu, między innymi w starożytnych wyrażeniach i zbieżności z innymi utworami przypisywanymi temu autorowi⁹. Współcześni egzegeci w większości opowiadają się za hipotezą datującą powstanie Ps 16 na schyłek królestwa, albo na początek niewoli asyryjskiej. Według tych teorii¹⁰ celem psalmu byłoby zabezpieczenie przed apostazją od Jahwe i przed oddaniem się bałwochwalczym kultom¹¹.

W tych czasach powstała również literatura deuteronomistyczna, gdzie wierność Jahwe była bardzo mocno podkreślana oraz szczególnie eksponowano postać Dawida, który po Mojżeszu stanowił najważniejszą osobistość w Izraelu. W literaturze deuteronomistycznej, jak i w Ps 16 dostrzec można ukazywanie Dawida jako wzoru dla wszystkich Izraelitów, i tych z północy, których uprowadzili Asyryjczycy, i tych z południa, którym coraz bardziej zagrażała Babilonia¹².

⁵ Zob. S. Łach. *Księga Psalmów* s. 59. „Biblia Tysiąclecia” określa gatunek Ps 16. jako „pieśń ufności o motywach hymnodycznych, pochodzenia lewickiego”, s. 579.

⁶ J.H. Kraus. *Die Psalmen*. T.2. Neukirchen 1966 s. 125.

⁷ Różne propozycje tłumaczeń tego wersetu podane zostaną w części egzegetycznej. A. Strus, jw. s.107 zalicza Ps 16 do psalmów liturgii w świątyni, przyjmując jednak jego niejednolitość gatunkową.

⁸ Zob. Dekret z dnia 1 maja 1910 r.

⁹ Por. M. Peter. *Wykład Pisma Świętego Starego Testamentu*. Poznań 1959 s.517: „Jest rzeczą bardzo prawdopodobną, że Dawid ułożył Psalm 16 w związku ze swoją pierwszą (1 Sm 21, 10-15), lub drugą (1 Sm 27-29) ucieczką przed Saulem do kraju Filistynów”

¹⁰ Por. S. Łach. *Ps 16 - Szczęście Mesjasza po śmierci*. w: *Mesjasz w biblijnej historii zbawienia*. Red. S. Łach. M. Filipiak. Lublin 1974 s.175-176; S. Łach. *Księga Psalmów* s.146-147.

¹¹ W. Borowski. *Psalmy. Komentarz biblijno-ascetyczny*. Kraków 1983 s. 89 oraz J. W. Rosłon. *Zammeru maskil* s.400 za M. Dahood. *Psalms*. New York 1966. T.1 s.87 przypisują autorstwo Ps 16 nawróconemu na judaizm kananejczykowi, wyznającemu swą wiarę w jedyne Jahwe w wersecie 2. Dodatkowym argumentem jest tutaj fakt, że wiara w zmartwychwstanie była istotnym elementem religii kananejskiej. Uczeni ci konsekwentnie przyjmują powstanie tego utworu w czasie niewoli babilońskiej.

¹² Por. S. Łach. *Ps 16 - Szczęście Mesjasza po śmierci*. s.175-176; Tenże. *Księga Psalmów*. s. 147.

4. Egzegeza

Oprócz tytułu, w Ps 16 można wyróżnić trzy strofy. Dwie pierwsze mają po cztery wiersze (1-4 i 5-8), a trzecia tylko trzy (9-11)¹³

4.1. Wersety 1-4.

Psalmista rozpoczyna pierwszą strofę słowem kierowanym do Jahwe: „zachowaj mnie”, w którym przedstawia mu prośbę o zapobieżenie jakiegś szkodie. Z samego słowa שָׁמַר (šamar) nie można wywnioskować, czy szkoda ta zagraża psalmiście już w chwili pisania utworu, czy może zagrażać w przyszłości¹⁴. Ze względu jednak na to, że Ps 16 zaliczony został do psalmów ufnościowych, należy przypuszczać, że modlący się prosi o opiekę w przyszłości, a prośbę swoją uzasadnia głęboką wiarą w moc Jahwe, tym że swoją nadzieję złożył w Bogu. Wyznaje, że jedynie w Nim będzie szukał schronienia - הַסֵּאף (hasah)¹⁵. Ta podstawowa wiara znajduje swe uzasadnienie w wersecie 2 poprzez argument, że to Bóg jest Panem, Władcą oraz że poza Jahwe nie ma pełnego szczęścia. Szczególnie istotna, w obliczu wierzeń ludów ościennych, staje się tutaj koncepcja Boga wszechmocnego, tego który pomaga zwalczać przeciwników i jest rękojmią zwycięstwa¹⁶.

W wierszu 3 autor przechodzi od charakterystyki swej ufności w Jahwe do opisu własnych relacji ze „świętymi”, używając pojęcia: לִיקְדוֹשִׁים (liqedōšim), których utożsamia ze wszystkimi sprawiedliwymi Jahwe, tymi którzy spełniają wolę Pana¹⁷. W tym wersecie psalmista podkreśla swoją głęboką łączność z nimi.

W następnym wierszu psalmista przystępuje do analizy sytuacji tych, którzy odstąpili od czci prawdziwego Boga. Oni, zamiast szczęścia przeżywanego z Jahwe, „pomnażają swoje cierpienia”¹⁸. Z przesłanek, że wspólnota z Jahwe daje szczęście, oraz że służenie bożkom pogańskim przysparza cierpień, wyciąga psalmista wnioszek: „Nie wylewam krwi w ofiarach dla nich” (w. 4). Postanawia, że nigdy nie będzie uczestniczył w ofiarach składanych bożkom, co więcej oświadcza: „Imion ich nie wymawiam swoimi wargami” (w.4).

4.2. Wersety 5-8.

W drugiej strofie Ps 16 autor nawiązuje do różnych obrazów zaczerpniętych z historii zbawienia. Szczególnym punktem odniesienia staje się tutaj opis podziału Ziemi

¹³ Czasami spotyka się wyróżnienie z pierwszej strofy wersetów 1-2: Por. W. Borowski, jw. s. 89; *Księga Psalmów z komentarzami i marginaliami z Biblii Jerozolimskiej*. Lublin 1991 s. 28-29.

¹⁴ Sposób rozumienia tego terminu zależy od gatunku literackiego przypisywanego danemu psalmowi. Por. Ps 17,8; 25,20; 41,3; 91,11; 140,5; 141,9.

¹⁵ S. Łach. *Ps 16 - Szczęście Mesjasza po śmierci*. s.177; Tenże. *Księga Psalmów*. s. 147.

¹⁶ Por. Borowski, jw. s. 89.

¹⁷ Tamże s. 90. W. Borowski za M. Noth. *Gesammelte Studien zum AT*. Stuttgart 1959 s.274-290 oraz S. Mowinckel. *Religion und Kultus*. Göttingen 1953 s.55 utożsamia termin „liqedōšim” z pogańskimi bóstwami dopatrując się przeciwstawienia między werselem 3 a poprzednimi.

¹⁸ Zob. Rosłon, jw. s. 401.

Obiecanej za czasów Mojżesza i Jozuego. W 5 i 6 wersecie psalmista przedstawia swoje szczęście jakie daje służba Jahwe¹⁹ Najpierw wyznaje, że to Jahwe jest jego dziedzictwem, a więc wszystkim, co posiada, całym majątkiem i bogactwem. Słów tych nie należy jednak kojarzyć wyłącznie z dobrami doczesnymi, jak posiadanie ziemi, ale także przerośnie, jako ogromne bogactwo duchowe, które zyskuje człowiek prawy.

Spośród dwunastu pokoleń pokolenie Lewiego nie otrzymało swojej części Ziemi Obiecanej, ale to właśnie Jahwe miał być ich bogactwem, miał być dla ludzi sprawiedliwych, określanych jako חַסִּדִּים (hāsīdīm)²⁰, takim źródłem szczęścia, jakim dla innych był dziedziczony grunt²¹ Przypomina to Księga Powtórzonego Prawa (Pwt 6,5), gdzie mowa jest o powinności człowieka, który ma kochać Boga z całego serca, z całej duszy i ze wszystkich sił. Dopiero taka postawa daje człowiekowi pełne uczestnictwo w życiu Bożym i napawa szczęściem²². Psalmista twierdzi dalej, że Jahwe jest jego kielichem - כֹּסֵי (kōsī). Jest to ponownie metafora używana na określenie losu, jaki Bóg wyznacza człowiekowi (por. Jr 25,17.28; 49,12; Ps 23,5; 75,9). Los ten może być szczęśliwy – „kielich zbawienia” (Ps 116,13) lub być drogą przekleństwa – „kielich gniewu Bożego” (Iz 51,17.28; Jr 25,15). Autor psalmu uważa Boga za rękojmię własnego losu, wyrażając to słowami, dosłownie brzmiącymi: „Ty sam rzuciłeś mój los”²³. Hebrajski wyraz גֹּרַל (gôrāl) – „los”, oznacza w Piśmie Świętym los rzucony dla wybrania kozła dla Jahwe i Azazela (Kpł 6,8-10) lub dotyczy podziału szat (Ps 22,19), czy też podziału Ziemi Obiecanej (Lb 26,55; 33,54; 34,13; 36,2; Joz 14,2). Użyty więc przez psalmistę termin „los” jest synonimem wykorzystanych wcześniej pojęć tj. „dziedzictwo” i „kielich”²⁴ Następnie twórca omawianego utworu, jeszcze raz akcentując wielką ufność w Boga, przytacza obraz podziału gruntów za pomocą sznura. Sznur ten חֵבֶל (hēbel) wykorzystywano przy mierzeniu pól, a później to samo pojęcie rozumiano jako wyznaczoną (sznurem) własność. Psalmista mówi, że Jahwe jest dla niego sznurem mierniczym, bogactwem utożsamianym ze wspomnianym już dziedzictwem²⁵

Po uświadomieniu sobie szczególnego uprzywilejowania, przechodzi psalmista do błogosławienia Jahwe. Słowo בָּרַךְ (brk) i pochodzący od niego rzeczownik „berakäh” w funkcji błogosławieństwa, występuje w Starym Testamencie 40 razy, w tym aż 27 w Księdze Psalmów i oznacza „uwielbiać Jahwe” (Ps 145,2), „nie zapominać o Jego dobrodziejstwach” (Ps 103,2), a przede wszystkim „dziękować” (Ps 16,6)²⁶ W Ps 16 autor pragnie podziękować Jahwe za otrzymany rozsądek, radę, dotyczącą „drogi

¹⁹ Por. S. Łach. *Księga Psalmów* s. 148.

²⁰ Zob. J. Łach. *Hesed a hasid w świetle Psalterza*. „Analecta Cracoviensia” 10 (1978) s. 133-150.

²¹ *Księga Psalmów z komentarzami i marginaliami z Biblii Jerozolimskiej* s.28.

²² Por. Borowski, jw. s. 90.

²³ Roston, jw. s. 401-402.

²⁴ S. Łach. *Księga Psalmów* s. 148.

²⁵ Zob. *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych ze wstępami i komentarzami*. Red. M. Peter - ST, M. Wolniewicz – NT. Poznań 1992. T.2 s. 133.

²⁶ S. Łach. *Ps 16 - Szczęście Mesjasza po śmierci* s. 177; Tenże, *Księga Psalmów* s.147-148.; Roston jw. s. 402 oddaje ten termin przez „wysławiać”

zycia”²⁷ To pouczenie Boże głęboko utkwilo w świadomości psalmisty, bo nawet w nocy napomina go serce²⁸, a także on sam „zawsze stawia sobie Pana przed oczy” Na określenie trwałości tego związku z Jahwe, psalmista używa określenia תָּמִיד (tāmîd), które nie musi oznaczać jakiegoś, ciągle nowego pouczenia, ale żywe i ciągle przeżywanie otrzymanej od Jahwe rady (w. 8). Ta ciągła pamięć o Bożym pouczeniu jest dla twórcy Ps 16 źródłem spokoju i ufności: „Nie zachwieję się, bo On jest po mojej prawicy”²⁹ To Jahwe będzie dla psalmisty ostoją w chwilach trudnych, Jahwe bliski, stojący „po prawicy”, będący jedyną racją ludzkiego szczęścia (por. Ps 10,6; 15,5; 21,8; 30,7).

4.3. Wersety 9-11.

Po rozważaniach dotyczących doczesnego szczęścia (w. 1-8), które gwarantować może tylko lojalność wobec Boga, przechodzi psalmista, w trzeciej strofie, do swoistej zapowiedzi prorockiej, której egzegeza przysparza niemało kłopotów. W tłumaczeniu „Biblii Tysiąclecia” werset 9. brzmi następująco:

*Dlatego się cieszy moje serce, dusza się raduje,
a ciało moje będzie spoczywać z ufnością.*

Psalmista mówi tu o radości serca לֵב (lěb) i duszy קִבֵּד (kābed), a także o bezpiecznym losie swojego ciała, dotyczącym, jak wskazuje kontekst następnych wierszy, nie tylko doczesności. Na określenie radości używa psalmista dwóch synonimicznych wyrażen: גִּיל (g-j-l) oraz שִׂמְחָה (ś-m-h). Słowo g-j-l występuje w Starym Testamencie 45 razy, w tym aż 19 razy w Psalmach i to przeważnie w paralelizmie z ś-m-h³⁰ Te dwa czasowniki wyrażają najczęściej radość z powodu poszczególnych ludzi (Ps 9,15; 13,6; 31,8; 39,5; 43,4; 51,10), społeczności (Ps 32,11; 113,5), natury (Ps 97,1). W omawianym Psalmie 16 podmiotem radości jest „lěb” i „kebōd” psalmisty, a więc on sam³¹ Słowo „lěb” oznacza bowiem nie tylko organ cielesny, ale w znaczeniu przenośnym różne funkcje człowieka, podobnie zresztą jak „kābēd”, który dosłownie oznacza wątrobę, a przenośnie siedlisko ludzkich uczuć.

W drugim stychu wiersza 9 psalmista wyznaje: „bāsār jiškon betah”, co Wulgata tłumaczy: „et caro mea requiescet in spe”, a co oznacza, że ciało psalmisty trwać będzie bezpiecznie, z ufnością. Tutaj rozpoczyna autor Ps 16 wypowiedź dotyczącą własnej przyszłości, gdyż odmiennie niż to uczynił w pierwszej części wiersza, dotyczącej radości, użył tu czasownika w czasie przyszłym - יִשְׁכַּן (jiškon - trwać będzie). Wyrażenie בְּתוֹכָהּ (betah) (bth – klasyczny rdzeń słowa „zaufanie”) oznacza stan pewności psalmisty, który zaufał Jahwe, a przedmiot tej pewności zostaje wyrażony w wierszu 10³².

²⁷ Zob. wiersz 11.

²⁸ Dosłownie „nerki”, które dla Semitów były siedliskiem uczuć, najbardziej wewnętrzną częścią człowieka. Por: Rosłon jw. s. 402; S. Łach. *Księga Psalmów* s.149; S. Łach. *Ps 16 - Szczęście Mesjasza po śmierci* s.180.

²⁹ S. Łach. *Księga Psalmów* s.149.

³⁰ S. Łach, *Ps 16 - Szczęście Mesjasza po śmierci*, s.180.

³¹ Tamże, s.180.

³² Tamże, s.181.

4.4. Werset 10.

Właściwa egzegeza tego wiersza jest bardzo trudna. Trudności te wynikają z problematyczności odtworzenia oryginalnego tekstu i pewnych rozbieżności między tekstem masoreckim (TM)³³ a Septuagintą (LXX)³⁴ Tekst masorecki ma postać:³⁵

כִּי לֹא־תַעֲזֹב גַּפְשִׁי לְשֵׂאוֹל לֹא־תַחַח חַסִּידֶיךָ לְרָאוֹת שְׁחָת

כִּי (ki) - albowiem

לֹא־תַעֲזֹב (lo-'āzab) - nie pozostawił, nie opuścił: (2 os. m. l. p.)

שֵׂאוֹל (šeol) - Szeol, Podziemie

גַּפְשִׁי (nafeši) - moja dusza, moja istota, ja sam

לֹא־תַחַח (lo-titten) - nie dopuścisz, nie dozwolisz

חַסִּיד (hāsīd) - pobożny, wierny

לְרָאוֹת (lireot) - zobaczyć, ujrzeć, doświadczyć

שְׁחָת (šahat) - dół, Otchłań

Powyższa analiza suponuje postać w. 10:

Albowiem nie opuścisz duszy mojej w Szeolu,

ani nie zostawisz Sprawiedliwego Twego, aby doświadczał grobu³⁶

Septuaginta tłumaczy powyższy werset następująco:³⁷

Ἵτι οὐκ ἐγκαταλεψεῖς τὴν ψυχὴν μου εἰς ᾠδην,
οὐδὲ δώσεις τὸν ὄσιον σου ἰδεῖν διαφθορά.

Wulgata idąc za Septuagintą podaje:

Quoniam non derelinques animam meam in inferno,

nec dabis sanctum tuum videre corruptionem.

Tłumaczenie tekstu hebrajskiego (TM) w Septuagincie wydaje się poprawne. Najpoważniejsze wątpliwości budzi oddanie hebrajskiego שְׁחָת (šahat) przez διαφθορά, co oznacza „zepsucie”, a nie „grób” czy „Otchłań”, jak w oryginale hebrajskim. Wulgata konsekwentnie za LXX oddaje to pojęcie przez „corruptio” czyli zepsucie³⁸

Przedmiotem ufności psalmisty w wierszu 10 jest więc przekonanie, że Jahwe nie opuści go w Szeolu i nie pozwoli, by doświadczał skutków pobytu w grobie. Istnieje jednak szereg rozbieżności, co do właściwego zrozumienia tego fragmentu. Czy psalmista wyraża w nim nadzieję na uniknięcie przedwczesnej śmierci, czy też nadzieję na nowe życie istniejące wbrew śmierci?

³³ *Biblia Hebraica Stuttgartensia* (Hrsg. K. Elliger, W. Rudolph). Stuttgart 1978.

³⁴ *Septuaginta. Id es Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes* (Hrsg. A. Rahlfs). Stuttgart 1965.

³⁵ Analiza znaczeniowa poszczególnych pojęć hebrajskich została zaczerpnięta z: Rosłon. *Zammeru maskil* s.402.

³⁶ Por. S. Łach. *Ps 16 - Szczęście Mesjasza po śmierci* s.170.

³⁷ Por. M. Peter, jw. s. 525.

³⁸ S. Łach, jw. s.170; Tenże. *Księga Psalmów* s.145.

Między obydwooma stychami wersetu 10 istnieje niewątpliwy paralelizm. Jest to paralelizm synonimiczny lub syntetyczny. W pierwszym wypadku treść jednego stychu jest tożsama z drugim. Natomiast w drugim wypadku stych drugi pogłębia przekaz stychu poprzedzającego³⁹

Wydaje się, że Septuaginta, a za nią Wulgata, traktując paralelizm wiersza 10 jako syntetyczny, idzie dalej niż sam tekst masorecki stwierdzając, że ciała sprawiedliwego nie pozostawi Bóg w grobie, by uległo zepsuciu. Jest to jednak tylko pozorna, werbalna niezbieżność przekazu. O tym, że LXX jest zgodna z TM świadczy treść wiersza 11 w TM. To, o czym orzeka ten werset w TM, LXX naucza już w wierszu 10 poprzez przekład „šahat” na διαφθορά. Omawiane zatem wersje (TM i LXX) są w zasadniczym przesłaniu zgodne.

4.5. Werset 11.

Dla pełni egzegezy należy dokonać analizy jeszcze ostatniego wiersza, który w „Biblii Tysiąclecia” brzmi następująco:

*Ukażesz mi ścieżkę życia,
pełnię radości u Ciebie,
rozkosze na wieki po Twojej prawicy*

Wiersz ten stanowi określenie sposobu opieki Bożej w Szeolu. Psalmista wyraża to w słowach אֶרֶץ חַיִּים (‘orah hajjim – „droga życia”). Nie będzie to jednak jakakolwiek forma życia dotychczasowego, ale życie przemienione, gdyż jego treścią będzie שְׂבַח (šebach – „sytość”) i אֶתְפִּילָה (šemahôt – „radości”). A radości te będą אֶת־פָּנֵי־יְהוָה (‘et pāne(j)kā, to znaczy „przed obliczem Jahwe”)⁴⁰ Drugi stych wersetu 11 wyraża tę samą myśl dobierając synonimicznych wyrażen. Paralelnie do „šemahôt” używa terminu אֶתְפִּילָה (ne’imôt), a zamiast „‘et pāne(j)kā” podaje אֶתְפִּילָה (bimekă tj. „po prawicy Jahwe”)⁴¹, co wskazuje na szczególne wyniesienie sprawiedliwego. Symbol przebywania „po prawicy Boga” jest dla psalmisty szczególnie ważny (Ps 17,8; 18,36; 20,7). Ten symbol posiada pewien posmak formuły królewskiej (Ps 110,1), bowiem pałac królewski znajdował się po prawej stronie świątyni i król zawsze siadał po prawej stronie tronu arki, co sugeruje szczególną intymność z Bogiem⁴² Ostatni wyraz wersetu 11 określa jeszcze jeden przymiot oczekiwanego życia u Jahwe. Psalmista bowiem konkluduje Psalm 16 słowem נֶסֶח (nesah - „na zawsze”, „wiecznie”). Życie więc, którego spodziewa się psalmista, będzie szczęśliwe, radosne i trwające bez końca⁴³

³⁹ Peter, jw. s. 526-527 dopatruje się w wierszu 10 paralelizmu syntetycznego i tłumaczy „šahat” przez „zepsucie”, a więc w sposób znany już z LXX. M. Peter twierdzi ponadto, że interpretowanie występującego tu paralelizmu jako synonimicznego grozi odrzuceniem myśli o życiu wiecznym zawartej w Ps 16 lub traktowaniem jej w sensie typicznym. Takie tłumaczenie pojęcia „šahat” zostało zachowane także w: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych ze wstępami i komentarzami*. Red. M. Peter - ST, M. Wolniewicz - NT. T.2 s.133-134.

⁴⁰ Dosłownie: „przed Twoim obliczem”

⁴¹ Dosłownie: „po Twojej prawicy”

⁴² Por. G. Ravasi, s.296-303.

⁴³ Por. S. Lach. *Ps 16 - Szczęście Mesjasza po śmierci* s.181-182.

5. Teologia Psalmu 16

Teologia jakiegokolwiek fragmentu biblijnego, jest zawsze pochodną refleksji egzegetycznej. Egzegeza stanowi niejako wstępną partycypację w samej teologii. Dlatego rozbieżności między biblistami, odnośnie do egzegezy, implikują niejednoznaczność ich teologicznego spojrzenia na daną perykopę. W tej kwestii omawiany Psalm 16 nie należy do wyjątków. Przeciwnie, problematyczność przekładu i ustalenia etymologii oraz pól semantycznych wielu pojęć, konsekwentnie rzutuje na doszukiwanie się w tym dziele różnorodnych przesłań teologicznych. Rozbieżności te występują szczególnie w analizie ostatniej strofy utworu tj. wersetów 9-11.

W pierwszej strofie Ps 16 psalmista wyznaje, że to Jahwe jest jego Panem, a także uznaje Go za władzę wobec siebie i świata⁴⁴. Prosi Boga, aby w niebezpieczeństwach życia zabezpieczył jego los, tylko Jego uznaje za najwyższe dobro. Tylko w Bogu pragnie szukać zaspokojenia wszelkich potrzeb.

Przekonanie, że strapiony może się schronić u Jahwe, że może uciekać się do Niego, wiąże się z funkcją, jaką pełniło sanktuarium względem prześladowanych, będąc dla nich azylem. Z biegiem czasu to przekonanie zostało oderwane od funkcji sakralnej i znalazło wyraz w modlitwie⁴⁵. W Psalmie 16 ta myśl idzie dalej. Dla psalmisty nic nie znaczą już bóstwa pogańskie, ale miłość swoją skierował do tych, którzy są blisko Jahwe, do jego sprawiedliwych. Kategorycznie odrzuca samą choćby możliwość służeńia obcym bogom, dopatrując się w tym źródła nieszczęścia. Pragnie zupełnej izolacji od bożków oświadczając, że nie wymawia nawet ich imion⁴⁶. Taka postawa jest jedynie właściwą drogą, bo nawet, gdy piętrzą się przeciwności, ponad nieprzyjaciółmi psalmista dostrzega ciężącą rękę Bożą⁴⁷.

To Jahwe jest dla psalmisty wszystkim, częścią jego dziedzictwa (w. 5. i 6.). Język obrazowy, operując pojęciami „część” i „los”, nawiązuje do rzeczywistego zwyczaju prawnosakralnego, a mianowicie czynności losowania działu w „zgrupowaniu Jahwe” (Mi 2,5). Prawo bowiem do posiadania ziemi zostało przyznane wszystkim pokoleniom oprócz pokolenia Lewiego. Jahwe jednak nie pominął go w swoich planach i wcale nie potraktował gorzej, „gdyż dziedzictwem jego jest Jahwe” (Pwt 10,9).

Zdanie to odnosiło się bezsprzecznie do sfery materialnej. Pokolenie Lewiego miało bowiem mieć udział w ofiarach, daninach i podatkach świątynnych. Jednakże słowa te niosły ze sobą także bogatą treść duchową⁴⁸. Przez udział w dziedzictwie Jahwe rozumiano życie z Bogiem w trwałej wspólnotcie, ponieważ żadne okoliczności życia nie mogły jej zakłócić. Ten uduchowiony sposób rozumienia nie jest wynikiem późniejszej teologizacji, o czym świadczy częste występowanie imienia Chilkiasz - „Jahwe jest moim udziałem”, które to imię często nosili przedstawiciele pokolenia Lewiego. Nowa koncepcja życia z Jahwe musiała jeszcze odnieść się do rzeczywistości śmierci, dlatego tematykę tę podejmuje, między innymi, Psalm 16.

⁴⁴ Por. Borowski, jw. s.90.

⁴⁵ Por. G von Rad. *Teologia Starego Testamentu*. Warszawa 1986 s.315-316.

⁴⁶ Por. w. 4.

⁴⁷ Por. *Wstęp do Starego Testamentu*. Red. L. Stachowiak. Poznań 1990 s.380-381.

⁴⁸ Por. G. von Rad, jw. s.316-317.

Najwięcej trudności, jak to już zostało wspomniane w części egzegetycznej, rodzi właściwa interpretacja trzeciej strofy omawianego psalmu. Szereg starszych komentarzy do Księgi Psalmów⁴⁹ interpretuje go, zgodnie z tradycyjnym rozumieniem, w świetle Nowego Testamentu. Takie jednak argumentowanie nie wydaje się być dziś uzasadnione, bowiem nie bierze pod uwagę uwarunkowań powstania utworu.

Dla lepszego zobrazowania refleksji teologicznej pożądanym wydaje się być powtórne przytoczenie samego tekstu ostatniej strofy psalmu:

*Dlatego się cieszy moje serce, dusza się raduje,
a ciało moje będzie spoczywać z ufnością,
bo nie pozostawisz mojej duszy w Szeolu
i nie dozwolisz, by wierny Tobie zaznał grobu.
Ukażesz mi ścieżkę życia,
pełnię radości u Ciebie,
rozkosze na wieki po Twojej prawicy.*

Zasadniczym problemem nurtującym od lat biblistów jest zagadnienie przesłania, które chciał wyrazić psalmista. Mimo rozbieżności stanowisk w tej kwestii zasadne wydaje się twierdzenie, że ostateczną myślą, którą chciał przekazać autor Psalmu 16., jest nie tylko prawda o tym, że życie doczesne z Jahwe daje radość i szczęście, ale i myśl, że wspólnota z Bogiem będzie trwać po śmierci. Wcześniejsza analiza semantyczna dowiodła zbieżności treściowej tekstu masoreckiego i Septuaginty. W obu przekazach dostrzec można zapowiedź życia po śmierci, które będzie radością na wieki (nesah). W Psalmach widoczne jest już przekonanie, że śmierć i Szeol przestały mieć charakter definitywny i nabierają coraz bardziej sensu stanu tymczasowego. W kilku zaś psalmach, w tym w omawianym Ps 16, prawda o pośmiertnym życiu z Bogiem została wyrażona jaśniej⁵⁰. „Ścieżka życia” nie jest metaforą użytą na określenie ziemskiej sprawiedliwości, jest czymś więcej aniżeli długim pobytom na ziemi, jest określeniem użytym na oznaczenie wieczności⁵¹

Wielu biblistów nie dopatruje się w Psalmie 16 bezpośrednio wyrażonej idei życia wiecznego. W ostatniej strofie tego psalmu dopatrują się oni raczej nadziei psalmisty oczekującego zachowania przy życiu, uchronienia od śmierci. Uczeni ci twierdzą, że psalmista uciekając od idei Szeolu, w którym niemożliwa jest modlitwa i wspólnota z Bogiem, wie, że Bóg go zachowa przy życiu doczesnym, w którym to życiu możliwy jest kult Jahwe, gdzie istnieje świątynia oraz życie „obok Niego”, wyrażające się w składaniu ofiar i modlitwie. Poglądy te, to tzw. interpretacja retribucjonistyczna, dostrzegająca w Ps 16. tylko deklarację zaufania w obronie przed przedwczesną śmiercią⁵². Bibliści tezę tę argumentują twierdzeniem, że psalmista mówiąc, że „ne-

⁴⁹ Zob. M. Peter, jw. s.516-527.

⁵⁰ Por. L. Stachowiak. *Idea życia po śmierci w Starym Testamencie*. W: *Studio Lectionem Facere*. Red. S. Łach. J. Szlaga. Lublin 1980 s.219; Zob. *Life after Death, The Student Bible*. Michigan 1984 s.494.

⁵¹ Por. Borowski, jw. s.90.

⁵² Por. Ravasi, jw. s.296-303.

feś”, jako synonim życia, wychodzi z krainy zmarłych, miał na myśli powrót do zdrowia całego człowieka, który dotąd, przez swą chorobę, był już w mocy śmierci. M. Filipiak twierdzi w tym względzie: „O to właśnie prosi psalmista: aby Bóg nie dał jego „nefeś” do Szeolu, to znaczy, by mu przywrócił siły i zdrowie”⁵³ Innym argumentem podawanym za retribucjonistycznym interpretowaniem Ps 16 jest hipoteza dotycząca antytezy psalmu. Zauważono, że antyteza może nie występować między życiem doczesnym, a życiem wiecznym, ale między życiem z Bogiem i życiem bez Boga. Życie z Bogiem psalmista mógłby osiągnąć na ziemi poprzez modlitwę i składanie ofiar w świątyni, wobec czego antyteza psalmu niekoniecznie musiałaby wskazywać na życie pozagrobowe⁵⁴

Dzisiaj Ps 16 traktowany jako psalm ufnościowy jednostki, odbierany jest jako wyraz wiary w potęgę Boga, który ma moc wyrwania z Szeolu i przywrócenia do życia wbrew lub pomimo śmierci fizycznej. Większość badaczy przyjmuje zatem, że psalm ten orzeka przynajmniej, o wyższości Boga nad śmiercią. Przyznaje, że Jahwe może, jeśli nie wskrzesić, to uchronić od śmierci. Wobec powszechności śmierci, prośba o uniknięcie śmierci byłaby jednak krótkowzroczna. Bóg, który ma moc uchronić od śmierci, ma moc przywracania życia. Tak ostrożny egzegeta, jak H. J. Kraus⁵⁵ stwierdza: „Boży fundament życia podtrzymuje ciało człowieka pośród krainy śmierci. Jednakże pewność, że Boża moc życia przenosi człowieka poprzez śmierć do życia nowego, pozostaje jeszcze w słowie Starego Testamentu ukryta. Niemniej jest już widoczna tajemnicza transparenca tej prawdy.”

6. Zakończenie

Reasumując powyższe wypowiedzi, należy stwierdzić, że zdania egzegetów są podzielone. Bardziej prawdopodobne wydaje się jednak stanowisko dostrzegające wiarę psalmisty w pośmiertną szczęśliwość⁵⁶ Oczywiście prawda ta nie została w Ps 16 wyrażona w sposób bezpośredni. Psalm ten nie jest wyraźną proklamacją wiary w szczęśliwą pośmiertną egzystencję jednostki, ale fakt ten spowodowany jest głównie przez brak instrumentu lingwistyczno-ideowego potrzebnego do takiej deklaracji. Nieśmiertelność, wieczność, nicność, istnienie są kategoriami, które psalmista mógł wyrazić tylko za pomocą symboli i poezji. Dla modlącego się autora Ps 16 nieśmiertelność zdaje się być oczywista, choć nie potrafi on jeszcze usankcjonować jej w oparciu o odpowiednie kryteria teologiczne, ale przedstawiona perspektywa leży raczej w płaszczyźnie intuicji wyływającej

⁵³ M. Filipiak. *Biblia o człowieku. Zarys antropologii biblijnej Starego Testamentu*. Lublin 1979 s.205.

⁵⁴ Por. Ravasi, jw. s.302.

⁵⁵ J. H. Kraus. *Die Psalmen*. T 2. Neukirchen 1966 s.127.

⁵⁶ S. Łach. *Ps 16- Szczęście Mesjasza po śmierci* s.180; Tenże. *Księga Psalmów*, jw. s.150.

jącej z doświadczenia wiary i mistyki, przeżycia jak najbardziej realistycznego, choć jeszcze nie sformalizowanego⁵⁷ Wołanie psalmisty o wybawienie z Szeolu i wieczną radość z Bogiem rozbrzmiewało setki lat, aż znalazło swoją pełnię w chrześcijańskim „Credo”

⁵⁷ Por. Ravasi, jw. s.302-303. Wspomnieć należy także o powszechnie przyjmowanej mesjańskości Ps16, choć taka jego interpretacja dokonana została w świetle Nowego Testamentu. Zasadniczym argumentem potwierdzającym sens mesjański utworu jest przytoczenie jego słów przez św. Piotra (Dz 2,25-32) i św. Pawła (Dz 13,35-37). Sposób rozumienia tego psalmu przez Apostołów Piotra i Pawła rzutuje na współczesne odczytywanie Ps 16. Apostołowie za pomocą Ps 16,10 argumentują zmartwychwstanie Chrystusa. Odtąd przypisuje się mu charakter mesjański. Autorem psalmu jest, według Apostołów, Dawid. Autor przepowiada, że ciało jego nie ulegnie zniszczeniu w grobie, a ciało Dawida - wnioskują Apostołowie - uległo temu zniszczeniu. Słowa jednak psalmisty muszą być zrealizowane, bo powstały pod natchnieniem Bożym. Zatem Dawid nie mówi tu o sobie, ale o Mesjaszu, który miał być jego potomkiem (zob. Dekret Komisji Biblijnej z 1 lipca 1933 r.) - por. M. Peter, jw., s.518-519, S. Łach, *Ps 16 - Szczęście Mesjasza po śmierci*, jw., s.179-181. Św. Piotr komentując słowa Ps 16 mówi: „Bracia, wolno powiedzieć do was otwarcie, że patriarcha Dawid umarł i został pochowany w grobie, który znajduje się u nas aż po dzień dzisiejszy. Więc jako prorok, który wiedział, że Bóg przysiągł mu uroczyście, iż jego Potomek zasiądzie na jego tronie, widział przyszłość i przepowiadał zmartwychwstanie Mesjasza...” (Dz 2,29-31a).